

V ТЕОРИЈА ДРУШТВЕНЕ РЕПРОДУКЦИЈЕ

ПИТАЊЕ 22

1. Основне категорије у анализи друштвене репродукције

Резултати друштвене производње изражавају се преко одређених аналитичких категорија (агрегата) као макроекономских показатеља, а то су:

- Бруто друштвени производ;
- Друштвени производ;
- Национални доходак.

Бруто друштвени производ представља *вредност укупне годишње производње у једној земљи, тј. укупно произведену количину материјалних добара и производних услуга у једној друштвеној заједници (држави) у одређеном временском периоду* (најчешће годину дана). С обзиром да он мери снагу економије као целине, реч је о једном од најважнијих макроекономских агрегата, чија је аналитичка вредност многострука, јер најпотпуније одражава успех и ефикасност привређивања уопште. Он служи као основни показатељ развијености националне привреде, мада се за ближа поређења нивоа развијености користи *бруто друштвени производ по глави становника* (пер цапита).

Према методологији Уједињених нација користе се агрегати *бруто друштвени производ* (Gross Product), *друштвени производ* (Gross Domestic Product - GDP) и *национални доходак* или *нето друштвени производ* (Net National Product). Два су основна показатеља друштвеног производа - *Gross Domestic Product GDP* и *Gross National Product GNP*. ГДП обухвата дохотке домаћих привредних субјеката независно од тога да ли су остварени од економских активности у земљи или у иностранству. ГНП представља друштвени производ умањен за износ доходака привредних субјеката остварених од економских активности у иностранству.

Аналитичка вредност категорије *бруто друштвени производ* је многострука. Бруто друштвени производ најпотпуније одражава успех и ефикасност привређивања уопште. Реч је о величини од које зависи могућност обнављања производње и задовољење друштвених потреба. Поређењем величине бруто друштвеног производа у различитим периодима добија се јасан увид у кретање националне привреде – *стопа раста*. Наиме, пораст друштвеног бруто производа у току једне године показује динамику привредног раста и развоја једне земље и изражава се преко стопе привредног раста. Одређени утицај на величину бруто друштвеног производа може имати и пораст цена произведених материјалних добара и услуга. Обрачуном по *текућим ценама* добија се *номинални друштвени бруто производ*, а при обачуну по *сталним ценама* добија се *реални друштвени бруто производ*.

Бруто друштвени производ је новчани израз производа који је резултат ангажовања фактора производње у националној економији у одређеном временском периоду. Стога се у овој величини неки делови вредности обрачунавају више пута. Да би се то избегло користи се категорија *друштвени производ*.

Друштвени производ је бруто друштвени производ умањен за износ пренете вредности предмета рада (материјални трошкови производње). Дакле, друштвени производ чине *амортизација* и *национални доходак* (новостворена вредност).

Када се од друштвеног производа одузме амортизација добија се нето друштвени производ или *национални доходак*.

Национални доходак¹ је збир додатих вредности (новостворена вредност) свих фаза и делатности. То је вредност новог производа оствареног у привреди у току једног (годишњег) циклуса производње. Дакле, *национални доходак* представља *новостворену вредност*, коју једна друштвена заједница (држава) произведе у току одређеног временског периода. Он се добије када се од бруто друштвеног производа *одузме* пренета вредност ($ND=DBP-PV$). Национални доходак је најважнији показатељ успеха привређивања. Од њега зависи економски и социјални напредак заједнице, али и ниво животног стандарда становништва. Наменски, он се дели на *фонд акумулације* и *фонд личне потрошње* ($ND=FAk+F\text{Ipt}$).

Национални доходак се може користити за куповину добара и услуга у току године. *Расположиви доходак* изражава лични доходак који становништво користи за потрошњу и личну штедњу. Количина производа које становништво може купити зависи од висине расположивог дохотка, али и од нивоа цена. Доходак изражен у количини новца је *номинални доходак*, до количина производа која се може за ту суму купити представља *реални доходак*. Израчунавање реалних величина помаже отклањању утицаја инфлације у различитим временским периодима. Реалне величине пружају тачнију представу о променама у количини производа у одређеном временском периоду.

Најчешће се национални доходак исказује у *вредносном* изразу. Тада се представља као одређена сума новца и представља *номинални национални доходак*, а обрачунава се по просечним текућим ценама. Када се национални доходак обрачунава у сталним ценама (цене узете из одређене базне године) добија се *реални национални доходак*. Уколико се национални доходак подели са бројем становника дате земље у посматраној години добија се *пер цапита национални доходак* или *национални доходак по становнику*. Зависно од тога да ли овај показатељ расте или опада може се пратити економски напредак друштва.

Данас се у готово свим, посебно развијеним, земљама систематски прати кретање *националног дохотка* и његових саставних елемената, али се и предузимају потребне мере да би се обезбедило његово континуирано увећавање. То значи да је *национални доходак* најважнији показатељ усмерености економског развоја, а тиме и стварања услова за задовољење појединачних и заједничких потреба друштва на све вишем нивоу.

Друштвени бруто производ се може посматрати са разних аспеката и тада је реч о *структури друштвеног бруто производа*. На пример, са становишта удела појединих области и грана привреде које учествују у његовом формирању, као процентуално учешће *примарних* (пољопривреда, шумарство), *секундарних* (индустријске гране) и *терцијалних* (услужни сектор) делатности. Затим, са становишта *власничке структуре* може се говорити о *друштвеном* и *приватном* сектору у стварању друштвеног бруто производа. Поред тога, може се говорити о *натуралној* (материјалној) *структури*, *вредносној структури* и *наменској* (функционалној) *расподели* друштвеног бруто производа.

2. Расподела «колективног приноса рада»

Национални доходак представља новостворену вредност остварену у току одређеног временског периода. Анализа извора и кретања националног дохотка има вишеструк

---

¹ «Jedan od najvažnijih pojmova čitave nauke ekonomije je *nacionalni dohodak*...To je opšti pojam koji upotrebljavamo da njime označimo novčani izraz sveukupnog toka dobara i usluga u jednoj privredi. Često, umesto tog termina, upotrebljavamo skoro ekvivalentan termin, precizni termin «nacionalnog proizvoda» ili «neto nacionalnog proizvoda» (Net National Product – NNP)»; P. Semjuelson, *Ekonomija*, Savremena administracija, Beograd, 1969, str. 196.

значај за доношење адекватних мера економске политике. Изучавање ових фактора омогућује предвиђање националног дохотка, а тиме и акумулације и потрошње.

У условима капиталистичке робне привреде национални доходак (новостворена вредност) се дели на два дела – *најамнину* и *вишак вредности*. Ову поделу одређује закон вредности и закон понуде и тражње, као и низ ванекономских фактора. Радницима најамнина припада по основу продаје робе радне снаге, а капиталисти присвајају вишак вредности на основу својине над средствима за производњу (банкама, трговинама, земљом). Ово је основна расподела националног дохотка, па су најамнине и разни облици вишка вредности *основни дохоци*. Карактер расподеле националног дохотка зависи од друштвено-економских односа, одређена је продукционим односима који одређују и карактер производње.

Са становишта намене, национални доходак се расподељује на:

- непроизводну потрошњу;
- акумулацију;
- резерве.

Део који се издваја за непроизводну потрошњу служи за подмирење индивидуалних и друштвених потреба. Од односа у расподели националног дохотка зависе односи између укупне понуде и тражње. Новчани фондови морају бити усклађени са робним, а они су одређени *натуралном структуром* друштвеног бруто производа и националног дохотка. Нарушавање ових пропорција неминовно доводи до негативних последица у привреди и друштву у целини.

Расподела националног дохотка се може посматрати као *примарна* и као *секундарна* расподела. Под примарном расподелом се подразумева учешће у расподели самих непосредних учесника процеса производње (најамнина, профит, рента) у укупном оствареном производу. Поред непосредно запослених, у стварању материјалних добара, присутан је низ друштвено корисних и непроизводних радова. Њихови дохоци се формирају у прерасподели. Механизми прерасподеле могу бити различити, а одређени су мерама економске политике.

Активности државног апарата – војска, полиција, судови, државна администрација – представљају непроизводне делатности. Средства за издржавање овог апарата се обезбеђују путем пореза, такси у корист државе и путем царина. На тај начин се захвата део националног дохотка, чија се структура трошења одређује кроз државни буџет. Поред тога, радници и капиталисти користе услуге разних непроизводних делатности, које се директно плаћају и на тај начин обезбеђују средства за финансирање тих делатности.

Сви дохоци који проистичу из прерасподеле новостворене вредности представљају изведене дохотке, док основни дохоци потичу из основне расподеле националног дохотка.

Основне *законитости и принципе расподеле новостворене вредности* Маркс дефинише у «Критици готског програма»². Реч је о начелима расподеле која имају универзални карактер, важе у свим условима производње и на сваком степену друштвене и економске развијености, што потврђује наведена анализа расподеле националног дохотка.

Наиме, 1875. године у западно-немачком граду Готи одржан је Конгрес уједињења две Немачке радничке партије, где је усвојен и програм рада те партије – назван «Готски програм». Први став тог програма (начело расподеле) гласи:

---

² К. Marks, *Kritika gotskog erfurdskog programa*, BIGZ i Kultura, Beograd, 1972, str.9

«Рад је извор свег богатства и све културе, а пошто је опште-користоносан рад могућ само путем друштва, то друштву и његовим члановима припада *целокупан принос рада*, при општој радној обавези и по једнаком праву – сваком према разумним потребама».

Систем расподеле «целокупног приноса рада» (националног дохотка) утемељен је на начелу «неокрњеног дохотка». Критички вреднујући начело расподеле у Програму немачке радничке партије, Маркс показује и теоријску и емпиријску неутемељеност расподеле «неокрњеног дохотка» радника. Ово начело не уважава **нужност и економске и друштвене** интересне структуре организације друштва. Те нужности условљавају да се целокупни «принос рада» расподељује у *три круга* – прво се удовољава економским нужностима, затим се задовољавају неиндивидуалне, друштвене потребе и потом врши расподела на појединце.

Према «Критици готског програма» **економску нужност (први одбитак)** чине:

- 1) издвајања за надокнађивање утрошених средстава за производњу, просту материјалну основу рада;
- 2) издвајања за додатну (проширену) производњу, што је нужан услов проширене репродукције;
- 3) резервни фонд – фонд осигурања од непогода, ратова, неравнотежа и слично, као услов стабилности континуитета друштвене репродукције.

«Ови одбици од неокрњеног приноса рада су *економска нужност*, а њихова величина одређује се према постојећим средствима и снагама, донекле на основу рачуна вероватноће, али они се никако не могу искалкулисати из праведности.»³

Други део (**други одбитак**) «целокупног приноса рада» је **друштвена нужност** и служи за покривање специфично друштвених облика потрошње:

- 1) општи трошкови управљања ван процеса производње – по величини и структури битно зависе од нивоа и темпа укупне развијености друштва;
- 2) трошкови «званичног старања о сиротињи»;
- 3) општи трошкови настали из покривања заједничких потреба (наука, образовање, здравство, култура и сл.).

«Тек сада долазимо до *расподеле* коју програм борнирано, под Ласаловим утицајем, има једино у виду, наиме до оног дела средстава потрошње који се дели мђу индивидуалне произвођаче колектива. *Неокрњени принос рада* већ се неприметно претворио у *окрњени*, мада произвођач оно што губи као приватно лице добија директно или индиректно као члан друштва. Као што је исчезла фраза о *неокрњеном приносу рада*, исчезава сада и фраза о *приносу рада* уопште».⁴

3. Репродукција целокупног друштвеног капитала – појмовно одређење

Економска активност људи обавља се кроз низ операција и облика, уз различит степен организованости и повезаности системом тржишта роба и фактора производње. Целину ове активности интегрише систем интеракција везаних за економску активност на нивоу једне привреде, државе. Управо економске активности која се реализују на националном тржишту и укључују економске функције државе означавају се термином **национална привреда**.

---

³ Isto, str. 15.

⁴ Isto, str. 15.

Међутим, економска активност не познаје границе. Економски субјекти трагају за максимизацијом профита и при том успостављају разне односе са економским субјектима других привреда (држава). Тиме се шире границе тржишта и креира *светско тржиште*, као *глобално тржиште* роба и фактора производње. Светско тржиште карактерише стални процес ширења, који се назива *глобализација*⁵ и подразумева доминацију светског тржишта над националним.

Класична политичка економија, по дефиницији предмета истраживања, проучава економске активности на нивоу националне привреде.

Основна карактеристика сваког начина производње огледа се у чињеници да је производња вечити услов опстанка људског друштва, а што произилази из нужности сталног задовољавања људских потреба. Људске потребе су непрекидне, континуелне, па је неопходно њихово непрекидно задовољавање. Ако се производња посматра као процес који се стално обнавља, тада је реч о *репродукцији*. Дакле, **репродукција је процес производње који се непрекидно обнавља**, односно стално обнављање економске активности. Да би се тај процес остваривао неопходно је обезбедити несметано смењивање међусобно условљених фаза процеса друштвене производње. У том смислу, **репродукција је дијалектичко јединство одвијања производње, расподеле, размене и потрошње**.

Јединство процеса рада и процеса оплођавања вредности у оквиру производног робног промета, а с циљем максимизације вишка вредности, поимамо под *репродукцијом капитала*. То је управо јединство процеса производње и обе фазе процеса промета. Природна нужност, тј. континуитет процеса производње оквир је у коме се капитал стално изнова промеће у сфери промета, на релацији *робни – новчани* облик.

Репродукција се може посматрати **као репродукција појединачних, индивидуалних робних произвођача или као репродукција укупног друштвеног капитала**. За *појединачног* произвођача репродукција представља процес сталног кретања између тржишта производа (на коме продаје произведену робу) и тржишта фактора (на коме купује производне факторе). У *друштвеним* оквирима, репродукција је процес надокнаде утрошених производних фактора у друштвеној производњи, као целини односа производње, расподеле, размене и потрошње. Репродукција даје друштвеној производњи кружни ток. Анализа *репродукције појединачних капитала* омогућује сагледавање законитости појединих фаза процеса репродукције (производње, расподеле, размене и потрошње), док процес *друштвене репродукције* подразумева преплитање свих фаза процеса репродукције робних произвођача у друштвеним размерама⁶.

Репродукција друштвеног капитала означава репродукцију материјалних добара *на нивоу целе привреде*, али и репродукцију датих друштвено-економских односа. Карактер

---

⁵ «Економска глобализација је историјски процес, резултат људских иновација и технолошког прогреса. Она се односи на растућу интеграцију привреда у целом свету, нарочито кроз трговину и финансијске tokove. Израз се понекад односи и на кретање људи (рада) и знања (технологije) преко националних граница. Postoje и шире културне и политичке димензије, као и димензије заштите животне средине у концепту глобализације». IMF, 2000, str.2.

⁶ «Сваки појединачни капитал jeste, међутим, само осамосталјени, тако рећи индивидуалним животом надарени део целог друштвеног капитала, као што је и сваки појединачни капиталиста само један индивидуални елемент капиталистичке класе. *Кретање друштвеног капитала састоји се из целокупности кретања његових осамосталјених делова, обрta индивидуалних капитала*. Као што је метаморфоza поједине робе један члан у низу метаморфоza робног света – робног промета – тако је *метаморфоza индивидуалног капитала*, његов обрт, *једна карика у кружном кретању друштвеног капитала*» (К. Marks, *Kapital*, том II, str. 305 i 306.)

друштвене репродукције зависи од карактера начина производње. У условима капиталистичког начина производње друштвена репродукција поприма облик *репродукције укупног друштвеног капитала*. Једна од најбитнијих претпоставки ове анализе јесте да појединачни робни произвођачи не наилазе на проблеме реализације робе коју износе на тржиште, као ни на проблеме набавке неопходних фактора производње. Међутим, анализа процеса друштвене репродукције треба да покаже под којим условима је могуће извршити реализацију друштвеног-брuto производа и како се на тој основи стварају услови за наставак процеса друштвене производње.

Ово објашњење односа производне и непроизводне потрошње помаже у схватању међусобне условљености и упливисаности кружног тока масе индивидуалних капитала, чије јединство чини егзистенцију друштвеног капитала.

Између репродукције *појединачног* робног произвођача и *друштвене* репродукције постоје одређене *суштинске разлике*.

Са становишта индивидуалног капитала *натурални облик робног производа је ирелевантан*. За репродукцију тог капитала довољно је претпоставити да, у оквиру прометне области, онај део робног производа, који представља капитал вредност, налази прилику да се поново претвори у елементе своје производње, обличе производног капитала. Довољно је претпоставити да радник и капиталиста налазе на тржишту робе на које троше најамнину и вишак средстава. Ово није довољно када се посматра целокупни друштвени капитал и његова вредност производа. Анализа процеса друштвене репродукције је специфична по томе што треба да покаже како се законитости појединих фаза друштвене производње одражавају у својој укупности и међузависности на целину привреде, условљавајући одговарајуће правилности (нове појаве и законитости) њеног функционисања.

Основне разлике између *индивидуалног* и *друштвеног* нивоа репродукције су:

- 1) За појединачног робног произвођача *натурални облик робног производа је ирелевантан* (определује се за производњу машина, жита или огледала). За друштвену производњу ова ирелевантност не важи. Друштво не може производити само машине, само жита или само огледала. Због разноврсних друштвених потреба, за друштвену производњу је битно да се произведе истовремено и у одређеној сразмери различите употребне вредности.
- 2) У репродукцији појединачног произвођача може се претпоставити постојање *тржишта фактора производње и тржишта готових производа*. У друштвеној репродукцији постоји *тржиште готових производа* на коме се налазе материјални и лични услови производње (средства за производњу и средства за потрошњу).
- 3) За појединачног робног произвођача је свеједно у којој врсти употребних вредности се опредмеђује њихов минули и живи рад. За њега је битно да се саставни делови производа посредством размене претворе у новац, тј. *Н'*.
У друштвеној репродукцији *минули* и *живи* рад (друштвени) се мора, из економски нужних разлога, опредметити у средства за производњу и средства за потрошњу. У условима прости репродукције минули рад се мора опредметити у средства за производњу и за поновну производњу средстава за потрошњу. Друштвени живи рад се мора опредметити искључиво у средства за потрошњу.
- 4) У друштвеној репродукцији мора постојати *двострука сразмера* и то – сразмера између *минулог и живог рада*, на једној страни, и *средстава за производњу и*

средстава за потрошњу, на другој страни. Између ових сразмера мора постојати чврста међусобна повезаност. Тако минули рад мора бити у складу са средствима за производњу, а живи рад са средствима за потрошњу. То је услов натуралне репродукције.

Циљ анализе репродукције индивидуалног капитала је:

1. да открије процес настанка вишка вредности, односно оплодње капитала;
2. да открије законитости које постоје при репродукцији индивидуалног капитала у погледу појединих фаза његовог кружног кретања, времена оплодње, времена обрта, фактора од којих зависи то време, карактеристика појединих појавних облика капитала, акумулације; понашања делова капитала у току процеса репродукције и сл.
3. да укаже на акумулацију као процес формирања капитала. Тиме се доказује да је постојећи капитал управо неплаћени рад радне снаге.

Циљ анализе репродукције друштвеног капитала је да покаже:

1. да постоје одређене законитости одвијања процеса друштвене репродукције (посебно у односима између одељака);
2. да непостојање тих законитости води ка тешкоћама у одвијању процеса репродукције;
3. да откривање законитости и друштвене репродукције захтева анализу све четири фазе привредног живота (производње, расподеле, размене и потрошње), као и анализу вредносних и натуралних показатеља.

4. Појмовно одређење друштвене репродукције

Проблематика репродукције спада у најсложенија економска питања, јер је привреда врло компликован механизам. Модерне привреде броје на стотине различитих грана и на десетине, па и на стотине хиљада предузећа. Све је то једно са другим директно или индиректно на различите начине повезано. У условима све развијеније друштвене поделе рада ни једна савремена привреда није механички збир појединачних предузећа, већ увек и у све већој мери једна, могло би се рећи, органска целина.

С обзиром на огроман број носилаца економске активности, чији се не само збир, већ и узајамне интеракције морају узети у обзир у разматрању друштвене репродукције, ова анализа се мора вршити у *моделском облику*. Моделска анализа целине репродукције омогућује да се апстрахује дејство појединачних акција учесника и установе опште тенденције друштвене производње⁷.

Моделска анализа друштвене репродукције представља овај процес у одређеним временским одсечцима, најчешће годину дана. Затим, модел се коструише у два облика: *модел изоловане националне привреде* и *модел отворене привреде*.

Модел изоловане националне привреде претпоставља да се унутар једне националне привреде надокнађују сви елементи друштвене производње. Овај модел је опште прихваћен у економској теорији, када се анализира национални производ. Међутим, овај модел треба разликовати од система тзв. *затворене привреде* или аутархичног развоја.

---

⁷ Општи облик водопада је сталан, али се унутар њега реализује стална промена положаја појединих капљица; на место једне, већ у наредној секунди ступа друга капљица воде, али то не утиче на општи изглед водопада. (А. С. Pigou, 1973, стр. 30.)

«Затворена привреда» представља такву политику државе која тежи да инструментима трговинске политике изолује националну производњу од других земаља, како би се национална привреда развијала несметано од иностране конкуренције.

Модел отворене привреде подразумева постојање неједнаких ефеката спољне трговине (вишак извоза или увоза) и узима у обзир њихово дејство на домаћу репродукцију посматране државе. Овај модел треба разликовати од политике отворене привреде, која подразумева развијен систем односа националне привреде са светским тржиштем и који се стимулише инструментима економске политике, као и разне облике интеграција са другим државама.

Друштвену производњу, као јединствену економску целину, први је покушао приказати Франсоа Кенеј⁸. Маркс је, користећи се Кенејевим идејама, поставио шематске односе и међузависности које морају постојати у простој и проширеној репродукцији. Реч је о анализи друштвене репродукције у облику модела – модела просте и модела проширене репродукције. Да би конструисао модел репродукције Маркс прибегава низу упрошћавајућих претпоставки, које представљају оквир и ограничења модела. Реч је о теорији репродукције која је формулисана на високом нивоу апстракције, што је разумљиво када се има у виду чињеница да је била реч о фундаменталним питањима из ове области, без чијег се решења не би могла вршити исправна конкретизација анализе.

Очита је органска условљеност између *индивидуалне* и *друштвене репродукције* капитала, али постоје и њихове посебности (специфичности), с једне стране, а с друге стране указује да процес репродукције друштвеног капитала обухвата и производну и индивидуалну потрошњу. Овде се под *производном* потрошњом подразумева «преобраћање» променљивог капитала у радну снагу, тј. припајање радне снаге *капитал-процесу* на релацији: *радник* (продавац робе радне снаге) – *капиталиста* (купац робе радне снаге). Међутим, промет капитала укључује и промет вишка вредности, који у условима просте друштвене репродукције задовољава *непроизводну* (индивидуалну) потрошњу, тј. служи капиталисти (његов новчани израз) за куповину нужних и луксузних средстава за потрошњу.

То јединство се очитује у непрекидности репродукције и најамног радника и капиталисте, али на различитим половима. Посебно је важна *натурална структура* друштвеног производа, дохотка са становишта друштвене репродукције капитала, не запостављајући ни *вредносни израз* друштвеног производа, управо због тога што кретање унутар друштвене репродукције није само *накнада вредности*, већ и *накнада материје*, тј. нужно је имати у виду *и вредносну структуру*, али и *материјално обличје*.

Најопштији услов нормалног одвијања процеса друштвене репродукције јесте да се ***ускладе обим и материјална структура*** друштвеног-бруто производа са ***вредносном структуром*** (распоређеног) друштвеног-бруто производа. При том, ***материјална структура*** се састоји из произведених *средстава за производњу* и произведених *средстава за потрошњу*. ***Вредносна структура*** друштвеног-бруто производа састоји се из *пренете вредности* (с) и *новостворене вредности* (v+m). У томе посебан значај има *расподела националног дохотка*, тј. новостворене вредности, којом се обезбеђују услови репродуковања друштвених класа, као субјективних носилаца друштвене репродукције. Зависно од начина употребе, односно расподеле националног дохотка, оствариваће се различити облици друштвене репродукције – ***проста друштвена репродукција*** и

---

⁸ F. Quesnay, *Економске таблице са објашњењима*, 1758.

проширена друштвена репродукција. У простој друштвеној репродукцији цео национални доходак се троши за потребе личне потрошње (непроизводне потрошње). У проширеној друштвеној репродукцији врши се наменска расподела националног дохотка на фонд личне потрошње и фонд акумулације (за набавку додатних средстава за производњу и додатне радне снаге) – непроизводну потрошњу.

Наиме, репродукција се може посматрати са два аспекта – *квантитативног* и *квалитативног*. Основни услов за несметан ток друштвене репродукције је *сразмерна расподела друштвеног рада*, тако да свака грана производње и сваки произвођач производи *квантитативно* одређену масу производа уз одређени утрошак *укупног друштвеног фонда рада*. **Квалитативни аспект** репродукције повезан је са продукционим односима и њиховом репродукцијом у датим условима. **Квантитативни аспект** репродукције подразумева обим у коме се, у датом периоду (најчешће годину дана), производња обнавља.

Ако се обим производње обнавља на истом нивоу, тј. у истом волумену, тада је у питању **проста репродукција**, а ако би се производња обављала у мањем обиму у односу на претходни период, то би била **умањена или опадајућа репродукција**. Проста и умањена репродукција нису карактеристичне за друштвени развој. Оне су сингетички израз кризног стања у развоју једне економије, тј. друштво не успева одржати већ достигнути ниво производње. Битна карактеристика континуитета привредног развоја јесте **проширена репродукција**, обнављање производње у све већем обиму. То је битан услов друштвеног прогреса.

Маркс је створио један упрошћен модел привреде на коме је било могуће сагледати базичне проблеме из ове области. Применом метода апстракције он је тај модел презентовао кроз своје шеме репродукције.

Уз дате претпоставке могућа је моделска анализа уравнотеженог економског развоја, али у теоријским, тј. идеалним условима. На конструисаном моделу на бази датих претпоставки Маркс најпре разматра *просту репродукцију*, да би се преко ње лакше уочили проблеми *проширене репродукције*.

ПИТАЊЕ 23

5. Проста репродукција

Проста друштвена репродукција је онај ниво репродукције у коме друштвени капитал исте величине стално лиферује исту масу робне вредности, тј. она *репродукција при којој се производња обавља на истом нивоу*. Реч је о процесу друштвене производње који се обнавља у непромењеном обиму и без промене *материјалне* и *вредносне* структуре (друштвеног-брuto производа).

Проста репродукција није законитост ни једног друштва, јер не пружа могућност пораста обима производње нити развоја производних снага. Основна *сврха* прости репродукције је *потрошња*, при којој се не претпоставља ни пораст профита, те не може бити ни општа законитост било ког начина производње. Наиме:

- Становништво се никад не задовољава достигнутим нивоом личног и друштвеног стандарда. У људској природи је да стално жели више материјалних добара. Проста репродукција није у стању да задовољи тај захтев за растом личног и друштвеног стандарда, јер из године у годину производи исти обим производа;

- У условима позитивне стопе прираста становништва, исти обим производње се дели на већи број становника, што значи пад потрошње по становнику и пад личног стандарда;
- Производња се мора модернизовати, јер то чине и конкурентске привреде других земаља. Без модернизације производње и увођења нових технологија посматрана привреда брзо постаје неконкурентна, њени производи застарели и скупи. Међутим, за модернизацију су потребна средства која проста репродукција не може обезбедити.

Поставља се питање: *зашто се она изучава?*

Основни разлог изучавања прости друштвене репродукције је *теоријско-методолошке природе*. Пре свега, значајан део процеса проширене друштвене репродукције односи се на питања *обнављања услова производње*, што је у основи процес прости друштвене репродукције. Истовремено, процеси и законитости проширене друштвене репродукције могу се једноставније сагледати на примеру анализе прости друштвене репродукције, што је један од кључних разлога њеног изучавања. Наиме, проста друштвена репродукција је *мисаона апстракција* проширене друштвене репродукције.

Модел прости репродукције полази од низа упрошћавајућих претпоставки, које служе као оквир модела.

Основна теоријска претпоставка је да се систем друштвене репродукције може прсматрати као *однос два подсистема (одељка)*, који се условно могу схватити као две велике привредне гране, које чине целину друштвене производње. Дефинисани подсистеми су засновани на функционалној подели. У I одељку се производе *средства за производњу* – то је природни израз свих производа који служе даљој производњи. У II одељку се производе *средства за потрошњу*. Вредносни израз производње у оба одељка чини *пренета и новостворена вредност*, а резултат производње сваког одељка је део укупног друштвеног производа.

По претпоставци, односи између одељака и унутар одељака успостављају се путем тржишта и претпоставља се функционисање новца, који омогућује реализацију робе. При том, функционисање новца је неутрално и репродукција се реализује без застоја (као када би се претпоставила природна размена).

Претпоставља се, такође, да кретање агрегата представља синтетички збир индивидуалних аката размене. Кретањем агрегата друштвене производње на описани начин, омогућено је репродуковање почетног стања и створена могућност да се процес производње настави у истом обиму у наредном периоду.

Маркс је дефинисао један упрошћен модел привреде на коме је било могуће сагледати базичне проблеме из ове области. Применом метода апстракције он је тај модел презентовао кроз своје шеме репродукције. На конструисаном моделу, на бази датих претпоставки, Маркс најпре разматра *просту репродукцију*, да би се преко ње лакше уочили проблеми *проширене репродукције*.

Уз које претпоставке су конструисане шеме репродукције?

- 1) Целокупна привреда се посматра као однос *два подсистема (одељка)* – I одељак производи *средства за производњу*, а II одељак производи *средства за потрошњу*.
- 2) Посматра се чиста капиталистичка привреда, тј. у репродукцији учествују само *радници и капиталисти*. Апстрахује се ситна робна производња и неробна производња, као и постојање међукласа.

- 3) Занемарује се *утицај спољне трговине*⁹ - посматрају се структурни, материјални и вредносни односи процеса друштвене репродукције привреде једне друштвене заједнице.
- 4) Целокупан капитал уложен у средства за производњу утврди се у току једног обрта.
- 5) *Брзина обрта капитала* у оба одељка износи $n=1$, а *органички састав капитала* се не мења¹⁰. Наиме, претпоставља се *размена роба по вредности* и уз претпоставку да се не мења *продуктивност рада*, па се не догађа никаква битнија промена вредности у саставним деловима капитала. У складу са овим претпоставкама јесте и *непромењен органички састав капитала* и *иста стопа вишка вредности*.
- 6) Занемарен је *утицај новца* на процес репродукције¹¹.
- 7) Занемарује се *утицај кретања становништва*¹².
- 8) Стопа експлоатације је константна – $m'=100\%$ ¹³.

Уз дате претпоставке могућа је моделска анализа уравнотеженог економског развоја, али у теоријским, тј. идеалним условима.

Наведеним претпоставкама анализе додају се претпоставке да је целокупни друштвени капитал 7.500нј, од чега је 5.000 у I одељку, а 2.500 у II одељку, а органички састав капитала у оба одељка је 4с:1v. Тада се добија следећа структура ангажованих материјалних и субјективних чинилаца производње:

$$I \quad 4.000c+1.000v=5.000$$

$$II \quad 2.000c+ 500v=2.500$$

Ако наведена структура ангажованих чинилаца одговара захтевима комбиновања фактора, то омогућује одвијање процеса друштвене производње. Оствариће се следећи резултати:

$$I \quad 4.000c+1.000v+1.000m=6.000$$

$$II \quad 2.000c+ 500v+ 500m=3.000$$

$$6.000c+1.500v+1.500m=9.000$$

Укупни резултат производње је друштвени-брuto производ у обиму од 9.000. Састоји се из производа I одељка од 6.000 у виду *средстава за производњу* и производа II одељка од 3.000 у виду *средстава за личну потрошњу* – што представља **материјалну структуру** друштвеног-брuto производа. Његова **вредносна структура** се састоји из 6.000с (*пренета*

⁹ «Капиталистичка производња уопште не постоји без спољне трговине. Али, ако се претпоставља нормална годишња репродукција у датом размеру, онда је тиме претпостављено и то да спољна трговина само накнађује домаће артикле артиклима другачијег употребног или природног облика, не дирajući односе вредности, па дакле ни односе вредности у којима се обе категорије: средства за производњу и средства потрошње, међусобно разменјују, а исто тако ни односе постојаног капитала, променљивог капитала и вишка вредности, на које се вредност производа сваке ове категорије може расчланити. Увлачење спољне трговине у анализу годишње репродуковане вредности производа може само да збунити, не пружајући ни један нови момент било проблему, било његовом решењу». (*Kapital*, том I, стр. 388.)

¹⁰ Свођење брзине обрта на 1, упропастило је раџунске обраџуне, које би различите брзине обрта могле компликовати, али не и суштински изменити, с обзиром на циљ анализе. Органички састав капитала показује тенденцију сталног пораста, али укључивање овог фактора није неопходно за откривање најопштијих услова одвијања репродукције.

¹¹ Eventualni problemi u ovom smislu nikad nemaju odlučujući uticaj na tok procesa reprodukcije.

¹² Кретање репродукције тесно је повезано са кретањем становништва, али за откривање најопштијих услова репродукције није неопходно укључивање промена у становништву. Проширена репродукција становништва типична је одлика његовог дугорочног кретања, па је реална претпоставка да с те стране нема неких сметњи које би могле изменити најопштите оквире кретања репродукције.

¹³ Укључивање пораста стопе вишка вредности такође није неопходно за откривање општих услова репродукције.

вредност) на име утрошених средстава за производњу I и II одељка и 3.000 *новостворене вредности* (националног дохотка – $v+m$) произведене у тим одељцима. Да би се проста друштвена репродукција могла континуирано одвијати, обим и структура произведених добара мора одговарати потребама заједнице.

Произведена средства за производњу (од 6.000) представљају основни материјални услов репродуковања производње, док истовремено *утрошена* средстава за производњу (маса пренете вредности) од 6.000 представљају материјални предуслов за формирање тражње за тим средствима и реализацију производа I одељка. Поред ове, евидентна је подударност између укупне *производње* средстава личне потрошње (од 3.000) и националног дохотка (*тражње* за средствима личне потрошње), такође од 3.000. Дакле, сав национални доходак иде у потрошњу, не постоји фонд акумулације из кога би се финансирала додатна улагања у производњу.

Кретање агрегата друштвене производње претпоставља узајамну надокнаду елемената произведене робне вредности. Кретањем агрегата друштвене производње на описани начин омогућено је репродуковање почетног стања и створена могућност да се процес производње настави у наредном временском периоду.

Проста друштвена репродукција је више *теоријски модел* него облик репродукције који је присутан у стварности. Велики је број услова који се морају испунити да би она стварно егзистирала у некој привреди. У простој репродукцији обим и структура произведених *производних* добара морају у потпуности одговарати обиму и структури утрошених материјалних инпута, а обим и структура произведених *потрошних* добара морају у потпуности одговарати обиму и структури потреба становника. У условима када се привреда састоји од великог броја индивидуалних учесника, који сваки за себе доноси одлуку о обиму и структури своје производње и потрошње, практично је немогуће да се спонтано испуне услови који су нужни да би постојала проста друштвена репродукција. Она се *изучава у теорији*, јер омогућава једноставно исказивање законитости и логику процеса друштвене репродукције.

5.1. Законитости просте репродукције

Претходно је дефинисана правилна шема просте репродукције:

$$I \quad 4.000c + 1.000v + 1.000m = 6.000$$

$$II \quad 2.000c + 500v + 500m = 3.000$$

$$6.000c + 1.500v + 1.500m = 9.000$$

Шема представља стање на крају године. Да би се у следећој години производња могла обновити у истом обиму, неопходно је извршити *реализацију* производа (I и II одељка), обезбедити *надокнаду* средстава за производњу, као и средстава за личну потрошњу радника и капиталиста (оба одељка).

На почетку процеса производње капиталисти I одељка су имали константни капитал (c) од 4.000. Да би могли извршити просту репродукцију, наставити процес производње на истој материјалној основи, потребна су им средства за производњу од 4.000. Дакле, од робног производа I одељка (чија је вредност 6.000) капиталисти тог одељка задржавају за себе део робног производа од 4.000 и тај део међусобно размењују. Поред тога, преостаје робни производ I одељка од 2.000, који по свом натуралном облику такође представља средства за производњу. Тај део производа још је нереализован.

Резултат процеса производње II одељка је робни производ у *вредности* од 3.000, који по *материјалном* облику представља средства за личну потрошњу. Капиталисти овог одељка су за њихову производњу утрошили 2.000 константног капитала. Да би наставили производњу на истој материјалној основи потребна су им средства за производњу у вредности од 2.000. Њихов робни производ представља *вредност* од 3.000, али по *натуралном* облику реч је о средствима за личну потрошњу. До нових средстава за производњу могу доћи посредством размене свог робног производа у вредности од 2.000 за робни производ исте вредности I одељка (средства за производњу), колико је остало нереализованог производа у овом одељку. Вредносно, преостале 2.000 у I одељку представљају $1.000v$ – најамнине радника I одељка и $1.000m$ – који капиталисти I одељка троше на личну потрошњу. Дакле, радници и капиталисти I одељка за 2.000 купују из II одељка средства за личну потрошњу, а за исти износ капиталисти II одељка купују средства за производњу од I одељка.

Тек сада је читав робни производ I одељка реализован, а II одељак је обезбедио потребна средства за производњу. У II одељку остао је нереализован робни производ од 1.000. Његова реализација се врши унутар II одељка. Наиме, радници II одељка за своју најамнину од 500 купују средства за личну потрошњу, а капиталисти II одељка купују средства за личну потрошњу у висини вишка вредности, који у целини троше за личну потрошњу.

На тај начин се може читав друштвени производ реализовати и производња наставити у истом обиму.

Анализа указује на **три основна услова** која морају бити задовољена да би се могао несметано одвијати нормалан ток просте репродукције. Реч је о **три основне пропорције** или **законитости просте репродукције**:

Прво, $I(v+m)=Ic$ или $NV_I = PV_{II}$

Вредносно: Новостворена вредност I одељка мора бити једнака пренетој вредности II одељка.

Натурално: Потребе I одељка за средствима за потрошњу морају бити једнаке потребама II одељка за средствима за производњу. Односно, I одељак мора својим живим радом произвести довољно средстава за производњу за II одељак.

Ова пропорција представља услов несметане размене између I и II одељка.

Друго, $I(c+v+m)=Ic+Ic$ или $R_I = PV_I + PV_{II}$

Вредносно: Годишња вредност средстава за производњу мора бити једнака пренетој вредности оба одељка.

Натурално: I одељак мора произвести довољно средстава за производњу за поновну производњу средстава за производњу и средстава за потрошњу.

Ова пропорција показује да је могуће извршити реализацију производа I одељка и да је могуће обезбедити репродукцију константног капитала у I и II одељку (понуда средстава за производњу једнака тражњи).

Треће, $II(c+v+m)=I(v+m)+II(v+m)$

Вредносно: Вредност произведених средстава за потрошњу мора бити једнака укупној новоствореној вредности оба одељка.

Натурално: Количина произведених средстава за потрошњу мора бити једнака потребама за средствима за потрошњу радника и капиталиста оба одељка.

Ова пропорција показује да је могуће извршити реализацију производа II одељка (понука средстава за потрошњу једнака тражњи).

Наведене једнакости показују да нема услова да се производња прошири у следећем периоду, што значи да ће укупан обим и вредност производње остати исти као и у претходном периоду – реализоваће се *проста репродукција*.

Може се закључити да најважнији унутрашњи материјални и вредносни структурни односи представљају услове *опште равнотеже* или дугорочне економске законитости које регулишу нормално одвијање репродукције. У стварности, ове сразмере се остварују кроз низ *диспропорција и неједнакости*, које се тек дугорочно успостављају као сразмере или пропорције и могу се сматрати *мисаоним апстракцијама* или политекономским законитостима просте репродукције.

У којој мери је тешко остварити потребне услове за несметан ток друштвене репродукције види се већ из досадашњег излагања. Треба, међутим, нагласити да је, осим ових основних пропорција између I и II одељка друштвене репродукције, потребно постојање одређених пропорција и између појединих грана производње унутар сваког одељка. Односно, потребно је да постоје одређене натуралне и вредносне сразмере и унутар одељака, између различитих грана производње и у оквиру грана – између бројних производних предузећа.

Детаљнија разрада међуодноса I и II одељка показала би низ значајних веза које треба да се успоставе да би била могућа потпуна реализација укупног друштвеног производа и несметано кретање репродукције капитала.

ПИТАЊЕ 24

5.2. Односи размене између (и унутар) одељака друштвене репродукције

Законитости реализације друштвеног бруто производа могуће је илустровати *односима размене између (и унутар) одељака* друштвене репродукције. Ти односи размене представљају путеве надокнаде утрошених елемената производње и потрошње доходака, а с циљем одржавања континуитета друштвене репродукције. Да би то илустровали потребно је одељке друштвене репродукције расчланити на пододељке, али по наменској структури производа (у новчаном изразу). Тако се I одељак расчлањава на два пододељка – Ia у коме се производе *средства за рад* (у висини *амортизације*) и Ib у коме се производе *предмети рада*. Истовремено, се II одељак расчлањава на два пододељка – Pa у коме се производе *нужна средства потрошње* и Pb у коме се производе *луксузна средства потрошње*.

Ако се расчлањавање одељака на пододељке илуструје на претходно дефинисаној правилној шеми просте репродукције, неопходне су одређене додатне претпоставке. На пример, стални капитал (средства за рад) у I одељку су 4.000, а у II одељку 2.000, док је $am' = 10\%$. Сразмера нужне и луксузне потрошње у вишку вредности је $x:y = 60:40$.

У поступку расчлањавања одељака на пододељке полази се од шеме просте репродукције:

$$I \quad 4.000c + 1.000v + 1.000m = 6.000$$

$$II \quad 2.000c + 500v + 500m = 3.000$$

$$6.000c + 1.500v + 1.500m = 9.000$$

Друштвени бруто производ од 9.000, и то 6.000 средстава за производњу (I одељак) и 3.000 средстава за потрошњу (II одељак).

Бруто производ I одељка чине Ia пододељак који производи *средства за рад* и Ib пододељак који производи *предмете рада*. Величина бруто производа Ia пододељка подударара се са укупним износом амортизације, и може се дефинисати обрасцем:

$$I_a = (SK_I + SK_{II}) \cdot am' / 100$$

Уз дате претпоставке бруто производ Ia пододељка (укупна друштвена амортизација) је 600, а тада је производ Ib пододељка 5.400 (произведено предмета рада). Структура вредности производа пододељака је идентична структури вредности I одељка (c:v:m=4:1:1), па је:

$$SR(am) \quad I_a \quad 400c + 100v + 100m = 600$$

$$PR \quad \underline{I_b \quad 3.600c + 900v + 900m = 5.400}$$

$$I \quad 4.000c + 1.000v + 1.000m = 6.000$$

Дакле, у структури производње I одељака 10% су *средства за рад* и 90% *предмети рада*.

И у оквиру II одељка могућа је подела на пододељке. У условима прости репродукције радници и капиталисти своје дохотке (најамнину и вишак вредности) у целини троше на средства потрошње. При том, добијену најамнину радници у целини троше на *нужна средства потрошње*, док капиталисти вишак вредности троше једним делом на *нужна средства потрошње*, а други део на *луксузна средства потрошње* (у којој сразмери дато је полазним претпоставкама). Пошто је подмирење потреба основни покретач производње, то се у оквиру II одељка производе та различита материјална добра личне потрошње – Па пододељак производи *нужна средства потрошње*, а Пб *луксузна средства потрошње*. Обим и структура тих добара зависи од степена економског развоја и од карактера класне структуре друштва. Производ Па пододељка (*нужна средства потрошње*) треба да одговара укупним потребама за овим средствима од стране *радника* (укупне најамнине) и *капиталиста* (60% вишка вредности):

$$P_a = Iv + Iv + (Im + Im) \cdot x / 100.$$

Уз дате претпоставке, укупне потребе за *нужним* средствима потрошње су 1.500+900=2.400, што је и производ Па пододељка. Производ Пб пододељка треба да одговара укупним потребама за *луксузним* средствима потрошње (40% вишка вредности):

$$P_b = (Im + Im) \cdot y / 100.$$

Уз дате претпоставке, укупне потребе за *луксузним* средствима потрошње су 600, што је и производ Пб пододељка.

Структура вредности производа пододељака је идентична структури вредности II одељка (c:v:m=4:1:1), па је:

$$NSPt \quad P_a \quad 1.600c + 400v + 400m = 2.400$$

$$LSPt \quad \underline{P_b \quad 400c + 100v + 100m = 600}$$

$$II \quad 2.000c + 500v + 500m = 3.000$$

Дакле, шема прости репродукције се трансформише у следећи облик:

$$SR(am) \quad I_a \quad 400c + 100v + 100m = 600$$

$$PR \quad \underline{I_b \quad 3.600c + 900v + 900m = 5.400}$$

$$I \quad \underline{4.000c + 1.000v + 1.000m = 6.000}$$

NSPt	Па	1.600c+	400v+	400m=	2.400
LSPt	Пб	400c+	100v+	100m=	600
	II	2.000c+	500v+	500m=	3.000
	I+II	6.000c+	1.500v+	1.500m=	9.000

Из добијене шеме се види *натурална структура укупног друштвеног производа* (колико је чега произведено) и *вредносна структура* производа сваког пододељка.

Да би се могле сагледати нужни услови и сразмере нормалног одвијања процеса просте репродукције, потребно је сагледати структуру потреба сваког пододељка за посматраним врстама производа и могућности реализације (размене) укупне производње сваког пододељка. Наиме, сваки пододељак *производи једну врсту производа*, а има *потребе за све четири врсте производа* и својом производњом подмирује потребе свих пододељака за том врстом производа.

У претходној шеми с представља пренету вредност, односно *утрошена средства за производњу*, чија структура мора бити идентична *структури њихове производње* (10% средстава за рад и 90% предмета рада), те их на тај начин треба расчланити. Такође, (v+m) у сваком пододељку представља новостворену вредност и укупне потребе за средствима потрошње, чија структура мора одговарати структури њихове производње (80% нужна средства потрошње и 20% луксузна средства потрошње). Односно, нужна потрошња сваког пододељка је v+60% од m. Тада се добија:

		SR(am)	PR	NSPt	LSPt	
SR(am)	Ia	40	360	160	40	= 600
PR	Ib	360	3.240	1.440	360	= 5.400
SP	I	400	3.600	1.600	400	= 6.000
NSPt	IIa	160	1.440	640	160	= 2.400
LSPt	IIb	40	360	160	40	= 600
SPt	II	200	1.800	800	200	= 3.000
	I+II	600	5.400	2.400	600	= 9.000

Презентована шема размене између (и унутар) одељака друштвене репродукције потврђује сразмерност између *потребних* количина одређених производа (последњи ред) и *произведених* количина тих производа (последња колона). Може се такође утврдити да се *повећао број једнакости* које морају постојати да би се извршила еквивалентна размена између одељака и пододељака. Сваким даљим расчлањавањем број једнакости би стално растао.

Извршеном расподелом су задовољени услови нормалног одвијања просте друштвене репродукције, да је могуће *реализовати друштвени бруто производ*, као и његове поједине делове (производе свих пододељака). Постоји *међусобна зависност и тесна повезаност између појединих одељака, пододељака и грана друштвене производње*. Обављајући производњу и расподелу, они једни другима омогућују реализацију произведених роба и тиме доприносе стварању услова за реализацију друштвеног бруто производа.

У сваком пододељку само један део производа се реализује у њиховим оквирима – 40 средстава рада (am) у Ia пододељку, 3.240 предмета рада у Ib пододељку, 640 нужних средстава потрошње у IIa пододељку и 40 луксузних средстава потрошње у IIb пододељку.

Због техничко-технолошке и економске повезаности и зависности између поделељака, преостали део производа се реализује путем њихове међусобне размене:

360 средстава рада и предмета рада размењује се између Ia и Ib поделељака;

160 средстава рада и нужних средстава потрошње између Ia и IIa поделељака;

40 средстава рада и луксузних средстава потрошње између Ia и IIb поделељака;

1.440 предмета рада и нужних средстава потрошње између Ib и IIa поделељака;

360 предмета рада и луксузних средстава потрошње између Ib и IIb поделељака;

160 нужних и луксузних средстава потрошње између IIa и IIb поделељака.

Из претходне анализе произилази да је успостављање опште привредне равнотеже сложен процес, а односи међузависности се продубљују са повећавањем броја поделељака, односно сектора привреде. На сличној основи заснована је инпут-оутпут анализа В. Леонтијева¹⁴. За полазну основу своје анализе Леонтијев узима субјективну теорију вредности¹⁵ (теорију опште економске равнотеже), али његова међусекторска анализа представља даљу разраду теорије друштвене репродукције.

---

¹⁴ W. W. Leontief, *The Structure of American Economy, 1919-1939. An empirical equilibrium of equilibrium analysis*

¹⁵ Dž. M. Kejns analizira uticaj povećane investicione aktivnosti na kretanje proizvodnje, zaposlenosti i dohotka – princip multiplikatora i akceleratora (*Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Kultura, Beograd, 1956). Ovaj princip je na bazi Kejnsove analize razvio P. Samuelson (*Ekonomija, Savremena administracija*, Beograd, 1969). Time teorijski koncept društvene reprodukcije dobija svoju verifikaciju u konkretnoj praksi funkcionisanja društvene reprodukcije datog načina proizvodnje.